

Role of Lithuania in relations between Polotsk and Livonia: the second half of the XIIIth – first half of the XIVth centuries

Step by step Lithuania emerged as a growing regional power and in the XIIIth century enrolled its act in the international arena for the very first time as a menace to its neighboring states. At the same time, Principality of Polotsk lived its last years of independence, suffering from the succession crisis and economical oppression of Novgorod, but still keeping aspirations for having a pivotal role in the region power play. The third corner of the political triangle was hold by the Livonian Order which had its own ambitions toward Polotsk and Lithuania and also aimed to become a predominant state.

However, the main question analyzed in this paper is the Lithuanian influence towards the economical and political relationships of Livonian Order and Principality of Polotsk. Also the great attention is paid towards a question of the nature of relationships between the Grand Principality of Lithuania and Principality of Polotsk and polemic aspects of Polotsk integrations with the Lithuanian state. Also, the Livonian reaction and position towards a Lithuanian rule in Polotsk is very important when trying to uncover and discover the full view of this triangle.

However not many historians paid homage for this topic, greatly because of the insufficient amount and one-sidedness of sources mostly left us by the writers of the Livonian Order. But, these sources give us the great opportunity to look closer at the process which established a new power structure at the Eastern Baltic shore.

*Назарій Христан/Nazarij Chrystan
(Черновцы/Chernivtsi, Україна/Ukraine)*

Чи була Феофано Музалон дружиною князя Олега Святославовича?

Феофано Музалон історіографічною традицією (В. Л. Янін, Г. Г. Літаврін, А. В. Соловйов) відводиться роль дружини князя Олега Святославовича. Враховуючи непевність даної гіпотези, маємо підстави для дослідження особливостей матримоніальної політики руських князів XI–XII ст. Г. Шлюберже вперше опублікував печатку, на легенді якої можна прочитати: Κ [ύρι] ε β [οή] θ [ει] τη ση δούλη θεοθάνου άρχοντήσ [σ] η 'Ρωσίασ τη Μουζαλονήσ [σ] η. Після того, як пам'ятку перевидав Н. П. Ліхачов, який не сумнівався в тому, що вона належала «руській княжній», Х. П. Лопарев висловив думку, що Феофано Музалон була дружиною князя Олега Святославовича. Крім легенди печатки, підставою для подібного твердження стало повідомлення «Любецького синодика», де поряд з чернігівським князем Михайлом (Олегом Святославовичем) згадана й дружина Феофанія. Не дивлячись, що текст «Любецького синодика» доволі пізнього походження і досі мало вивчений, гіпотеза про шлюб між Феофано й Олегом Святославовичем приймається в літературі як доведений факт, особливо після видання В. Л. Яніним ще однієї печатки Феофано Музалон.

Існує ще одна печатка цієї жінки, знайдена нещодавно (київська колекція Олексія Шереметьєва), яка не має суттєвих різночитань, але збережена, порівняно з попередніми екземплярами, доволі добре. Н. Банеску співставив печатку Феофано з печатками архонта Михайла, візантійського намісника кіммерійського Босфору (Κ [ύρι] ε β [οή] θ [ει] Μιχαήλ ιρχοντ [ι] Ματράχ [ου] Ζιχίασ και πάσης [Χ] αζαρί [ας]). За словами А. В. Соловйова, цим архонтом міг бути Олег Святославович. Однак А. П. Каждан справедливо розкритикував ототожнення архонта Михайла та Олега Святославовича. У додатках до «Хроніки Ортліба» в окремому сюжеті «Перенесення руки святого Сте-

фана *Первомученика*» йдеться про те, що один зі знатних греків видав свою доньку за короля Русі. В. Т. Пашуто вважав, що в наративі повідомлялося про шлюб між Олегом Святославовичем та Феофано Музалон. Однак, як нещодавно довів О. В. Назаренко, така гіпотеза не витримує критики. Звідси версія про шлюб між Феофано Музалон і Олегом Святославовичем втрачає свою актуальність.

Ми ж припускаємо, що Феофано Музалон могла бути дружиною київського князя Святополка Ізяславовича, що добре співставляється з повідомленнями цілого ряду інших джерел.

Была ли Феофано Музалон женой князя Олега Святославовича?

Феофано Музалон историографической традицией (В. Л. Янин, Г. Г. Литаврин, А. В. Соловьев) отводится роль жены князя Олега Святославовича. Учтывая шаткость ключевой основы этой гипотезы, предоставляется новая перспектива изучения матримонической политики русских князей XI–XII вв. Г. Шлюберже впервые опубликовал печать, на легенде которой можно прочесть: Κ [ύρι] ε β [οή] θ [ει] τη ση δούλη θεοθάνου άρχοντήσ [σ] η 'Ρωσίασ τη Μουζαλονήσ [σ] η. После того, как печать переиздал Н. П. Лихачев, который не сомневался в том, что она принадлежит «русской княжне», Х. М. Лопарев высказал мнение, что Феофано Музалон была женой князя Олега Святославовича. Кроме легенды печати, основанием для такой идентификации служило сообщение «*Любечского синодика*», где наряду с черниговским князем Михаилом (Олегом Святославовичем) упомянута и жена Феофания. Несмотря на то, что текст «*Любечского синодика*» явно поздний за происхождением, и до сих пор малоизучен, гипотеза о браке между Феофано и Олегом Святославичем принимается в литературе как доказанный факт. Особенно – после издания В. Л. Яниным другой печати греческой невесты.

Еще одна печать этой женщины, найденная недавно (киевская коллекция Алексея Шереметьева) не содержит существенных разночтений, но сохранена исключительно хорошо по сравнению с двумя предыдущими. Н. Банеску сопоставил печать Феофано с печатями архонта Михаила, византийского наместника киммерийского Босфора (Κ [ύρι] ε β [οή] θ [ει] Μιχαήλ ιρχοντ [ι] Ματράχ [ου] Ζιχίασ και πάσης [Χ] αζαρί [αζ]). По мнению А. В. Соловьева, этим архонтом мог быть Олег Святославович. Впрочем, А. П. Каждан справедливо подверг критике тождество архонта Михаила и Олега Святославовича. В приложениях к «*Хронике Ортлиба*» в отдельном сюжете «*Перенесение руки св. Стефана Первомученика*» говорится о том, что один из знатных греков выдал свою дочь замуж за одного короля Руси. В. Т. Пашуто предполагал, что в документе сообщалось о браке между Олегом Святославовичем и Феофано Музалон. Однако как недавно доказал А. В. Назаренко такая гипотеза не выдерживает критики. Отсюда гипотеза о браке между Феофано Музалон и Олегом Святославовичем теряет свою актуальность.

Мы считаем, что Феофано Музалон могла быть женой киевского князя Святополка Ізяславовича, что хорошо согласуется с сообщениями ряда других источников.

Czy Teofano Muzalon była żoną księcia Olega Światosławowicza?

Tradycyjna historiografia (W. L. Janin, G. G. Litawrin, A. W. Sołowjow) utrzymuje, że Teofano Muzalon była żoną księcia Olega Światosławowicza. Biorąc pod uwagę kruchość głównej przesłanki, na której opiera się ta hipoteza, stwierdzić należy, że zbadanie innych możliwości otwiera nową perspektywę w studiach nad polityką matrymonialną książąt ruskich w XI–XII w. G. Schluberge opublikował pieczęć, na legendzie której widnieje następujący napis: Κ [ύρι] ε β [οή] θ [ει] τη ση δούλη θεοθάνου άρχοντήσ [σ] η 'Ρωσίασ τη

Μουζαλονήσ [σ] η. Po ponownym opublikowaniu pieczęci przez N. P. Lichaczowa, który nie miał wątpliwości, że należała ona do «ruskiej księżnej», H. M. Lopariew wysunął hipotezę, że Teofano Muzalon była żoną księcia Olega Światosławowicza. Oprócz legendy pieczęci, podstawą dla takiej identyfikacji była informacja zawarta w *Synodyku Lubeczkim*, gdzie obok księcia czernihowskiego Michała (Olega Światosławowicza) wymieniona została jego żona Teofania. Mimo, że synodyk jest źródłem późnym i po dzień dzisiejszy mało zbadanym, hipoteza o małżeństwie Teofano z Olegiem Światosławowiczem traktowana jest w literaturze jak dowiedziony fakt. Szczególnie po wydaniu przez W. L. Janina drugiej pieczęci Teofano Muzalon.

Jeszcze jedna jej pieczęć, znaleziona niedawno (kijowska kolekcja Aleksieja Szeriemietiewa), nie różni się zasadniczo od poprzednich, ale jest o wiele lepiej zachowana. N. Banesku porównał pieczęć Teofano z pieczęciami archonta Michała, bizantyńskiego namiestnika Bosforu Cymeryjskiego: (Κ [ύρι] ε β [οή] θ [ει] Μιχαήλ αρχοντ [ι] Ματράχ [ου] Ζιχίας και πάσης [Χ] αξαρί [ας]). Zdaniem A. W. Sołowjowa archontem tym mógł być Oleg Światosławowicz. Tymczasem A. P. Kazdan słusznie poddał krytyce twierdzenie o pokrewieństwie Michała i Olega Światosławowicza. W uzupełnieniach do «*Kroniki*» Ortlieba, w osobnej opowieści «*Przeniesienie ręki św. Stefana pierwszego męczennika*» wspomina się o tym, że jeden z greckich arystokratów wydał swoją córkę za żonę króla Rusi. W. T. Paszuto sądził, że w kronice wspomina się o ślubie Teofano Muzalon z Olegiem Światosławowiczem. Jednak, jak niedawno wykazał A. W. Nazarenko, taka hipoteza nie wytrzymuje krytyki. Tym samym teza o ślubie między Teofano Muzalon i Olegiem Światosławowiczem traci na wartości.

Tym samym można postawić nową hipotezę, że Teofano mogła być żoną księcia kijowskiego Świętopełka Izjasławowicza, co znajduje solidne potwierdzenie w naszych źródłach.

Was Theophano Mouzalon a wife of prince Oleg Svyatoslavovich?

Theophano Mouzalon was portrayed by historiographic tradition (V. L. Yanin, G. G. Litavrin, A. V. Solovev) as the wife of prince Oleg Svyatoslavovich. Considering the unstable base of this hypothesis, study of the other options would bring new perspectives to research of characteristics of matrimonial policy of the Ruthenian princes in the XIth – XIIth c. G. Shlyuberzhe published a sigil with a legend that says: Κ [ύρι] ε β [οή] θ [ει] τησηδούληθεοθάνουάρχοντήσ [σ] η 'Ρωσίαστη Μουζαλονήσ [σ] η. Later the sigil was republished by N. P. Likhachev, who disagreed that the sigil belonged to the «Ruthenian princess». H. M. Loparev raised the hypothesis, that Theophano Mouzalon was the wife of prince Oleg Svyatoslavovich. Besides the legend on the sigil, as the basis for such identification served a message from Lübeck synodic in which together with Chernigovian prince Michael (Oleg Svyatoslavovich) there was mentioned his wife Theophania. Regardless of the fact, that the text by Lübeck synodic was written clearly after the events and up to this time it seems to be of little importance, the hypothesis about the matrimonial union between Theophano and Oleg Svyatoslavovich is considered as the argued fact in literature. Especially after the publication of the second sigil of Theophano Mouzalon by V. L. Yanin.

Yet another sigil of Theophano Mouzalon, recently found one (Kyivan collection of Aleksey Sheremetev), does not possess adequate discrepancies, but seems to fit well with before mentioned two. N. Banesku compared sigil of Theophano with sigils of archon Mikhail, Byzantine governor of the Cimmerian Bosphorus (Κ [ύρι] ε β [οή] θ [ει] Μιχαήλ αρχοντ [ι] Ματράχ [ου] Ζιχίας και πάσης [Χ] αξαρί [ας]). According to A. V. Solovev this archon could be identified with Oleg Svyatoslavich. However, A. P. Kazhdan rightly stroke the base of argument about identification of Mikhail and Oleg Svyatoslavovich. Information about marriage between Theophano Mouzalon and Oleg Svyatoslavovich renders that hypothesis

invalid. In appendices to Ortlib's «*Chronicle*» the separate story «*Transfer of Saint Stephen's arm*» informs that one of the important Greeks gave his daughter in marriage to some King of Rus'. V. T. Pashuto assumed, that the chronicle informed about the marriage between Oleg Svyatoslavovich and Theophano Mouzalon. But, what was proven by A. V. Nazarenko, this hypothesis cannot withstand the criticism.

We can present the new hypothesis, that Theophano Muzalon could be the wife of Kievan prince Svyatopolk Izyaslavovich, what fits well with all the information from known sources.